

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної роботи

_____ Л.І.Чорний
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 2020 року
М.П.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ТЛУМАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ»
для підготовки здобувачів освітньо-наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 Право, галузі знань 08 Право
за заочною та денною формою навчання**

м. Хмельницький
2020

ЗМІСТ

			Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		– 3
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	– 3
	1.2.	Лекції	– 3
	1.3.	Семінарські (практичні, лабораторні) заняття	– 7
	1.4.	Самостійна робота здобувачів	– 12
	1.5.	Індивідуальні завдання	– 16
	1.6.	Підсумковий контроль	– 17
2.	Схема нарахування балів		– 19
3.	Рекомендовані джерела		– 20
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		– 23

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак.)	Лабор.	Ін.зав.	СРС		Лекції	Сем. (прак.)	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Текстуальне опрацювання положень правових актів	14	1	1	-	-	12	14	1	1	-	-	12
2.	Субординація правових актів	14	1	1	-	-	12	14	1	1	-	-	12
3.	Логічне тлумачення положень правових актів	14	1	1	-	-	12	14	1	1	-	-	12
4.	Систематичне тлумачення	14	1	1	-	-	12	14	1	1	-	-	12
5.	Телеологічне і історичне тлумачення, асоціативне і лінгвістичне тлумачення	15	2	1	-	-	12	15	2	1	-	-	12
6.	Загальні та спеціальні правові норми	17	2	1	-	-	14	17	2	1	-	-	14
7.	Тлумачення конституційних принципів, основних засад галузей і інститутів законодавства	16	2	1	-	-	13	16	2	1	-	-	13
8.	Аналогія закону та аналогія права	16	2	1	-	-	13	16	2	1	-	-	13
	Всього годин:	120	12	8	-	-	100	120	12	8	-	-	100

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Текстуальне опрацювання положень правових актів.	1
1.1.	Послідовність застосування способів розкриття змісту термінів і слів, що вживаються в правових актах.	
1.2.	Пошук соціальних явищ, що відповідають формулюванням нормативно-правових актів.	

1.3.	Урахування порядку слів у реченнях при тлумаченні нормативно-правових актів.	
1.4.	Правові норми і індивідуальні правові приписи, їх структурні елементи і інші частини змісту правових норм, закріплені в правових актах прямо.	
1.5.	Непряме встановлення правових норм, їх структурних елементів, інших частин змісту правових норм як парна категорія у відношенні до прямого встановлення.	
1.6.	Пряме впливання правових норм (індивідуальних правових приписів), їх структурних елементів, інших частин їх змісту.	
1.7.	Пряме впливання прав із положень, що встановлюють обов'язки, і навпаки.	
1.8.	Спектр нормативних формулювань, із яких прямо впливають правові норми.	
1.9.	Колізії між правовими нормами, що встановлені прямо, і правовими нормами, що прямо впливають із актів законодавства.	
2.	Субординація правових актів.	1
2.1.	Пріоритет правила «lex superior derogat inferiori» перед правилами «lex specialis derogat generali» і «lex posterior derogat priori».	
2.2.	Термін «lex» у правилі «lex superior derogat inferiori».	
2.3.	Обов'язковість правила про субординацію правових актів для суб'єктів правозастосування.	
2.4.	Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких для України надана Верховною Радою, у системі ієрархії правових актів.	
2.5.	Частина друга ст. 19 Конституції і правові підстави дій державних органів.	
2.6.	Застосування правових актів, виданих без правової підстави, передбаченої ст. 19 Конституції.	
2.7.	Наслідки невикористання особою права на звернення до суду з вимогою про визнання правового акта недійсним.	
2.8.	Здатність до конкуренції актів меншої юридичної сили, виданих на підставі спеціальної вказівки, що містяться в акті вищої юридичної сили.	
3.	Логічне тлумачення положень правових актів	1
3.1.	Фактична підстава логічного тлумачення правових актів.	
3.2.	Конкретизація змісту юридичного тексту через його логічне тлумачення.	
3.3.	Логічне тлумачення як врахування контексту	
3.4.	Виправлення помилок у положеннях правових актів шляхом їх логічного тлумачення.	
3.5.	Логічне тлумачення як перенесення змісту нормативного положення у систему суспільних відносин (врахування соціального контексту). Висновки ступеня від протилежного, від попереднього правового явища до наступного і навпаки як засоби логічного тлумачення.	
3.6.		
4.	Систематичне тлумачення.	1
4.1.	Галузева та інституційна кваліфікація відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів.	
4.2.	Окремі аспекти проблеми переважного застосування положень законодавства (правових норм, правових приписів).	
4.3.	Переважне застосування спеціальних положень (правових норм, правових приписів).	
4.4.	Перевага матеріальних правових приписів перед процесуальними.	
4.5.	Спроби передбачити переважне застосування окремих законодавчих	

4.6.	актів. Переважне застосування нормативно-правових актів, прийнятих пізніше, та їх положень.	
4.7.	Усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.	
5.	Телеологічне і історичне тлумачення, асоціативне і лінгвістичне тлумачення	2
5.1.	Значення цільового тлумачення правових норм високого рівня узагальнення – встановлених Конституцією, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод тощо.	
5.2.	Труднощі телеологічного тлумачення.	
5.3.	Співвідношення телеологічного тлумачення правових норм і текстуального опрацювання нормативних положень. Межі телеологічного тлумачення.	
5.4.	Історичне тлумачення як врахування при право тлумаченні світового правового досвіду.	
5.5.	Еволюційне (динамічне) тлумачення правових норм.	
5.6.	Тлумачення понять у зв'язку із зміною соціальних умов і змінами в законодавстві.	
5.7.	Асоціативне тлумачення правових норм.	
5.8.	Лінгвістичне (мовознавче) тлумачення правових норм.	
6.	Загальні та спеціальні правові норми.	2
6.1.	Тлумачення правила « <i>lex specialis derogat generali</i> » і розуміння системного тлумачення актів законодавства і правових норм в науці і судовій практиці.	
6.2.	Окремі аспекти проблеми загальної і спеціальної правової норми.	
6.3.	Поняття « <i>lex</i> » у правилі « <i>lex specialis 3. derogat generali</i> ».	
6.4.	Конструювання єдиної загальної правової норми на підставі двох чи декількох законодавчих положень з метою вирішення колізій між нормативними положеннями за допомогою правила « <i>lex specialis derogat generali</i> ».	
6.5.	Необхідність поглиблення в зміст нормативних положень з метою встановлення співвідношення правових норм як загальної і спеціальної.	
6.6.	Колізії між текстуально закріпленими загальними правовими нормами і спеціальними правовими нормами, які логічно закріплені в положеннях актів законодавства і виявляються при тлумачення за допомогою висновку ступеня.	
6.7.	Колізії між текстуально закріпленими загальними правовими нормами і спеціальними правовими нормами, які логічно закріплені в актах законодавства і виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від попереднього правового явища до наступного або навпаки.	
6.8.	Особлива диспозиція як сутнісна ознака спеціальної правової норми. Особлива гіпотеза як сутнісна ознака спеціальної правової норми.	
6.9.	Сфера дії правових норм як критерій, за яким вони кваліфікуються у	
6.10.	взаємному співвідношенні як загальна і спеціальна	
6.11.	Деяке розширення сфери дії правової норми її гіпотезою та кваліфікація цієї правової норми як спеціальної	
6.12.	Несумісні загальна і спеціальна правові норми	
6.13.	Сумісні загальна і спеціальна правові норми	
6.14.	Загальна і спеціальна правові норми, з одного боку, і правові норми, сфери дії яких частково збігаються, – з другого.	

6.15.	Проблема використання диспозиції як критерію визначення правових норм у їх співвідношенні як загальних і спеціальних.	
6.16.	Неможливість, як правило, використання диспозиції в якості такого критерію.	
7.	Тлумачення конституційних принципів, основних засад галузей і інститутів законодавства.	2
7.1.	Правові норми і декларації у змісті конституційних принципів, загальних засад галузей і інститутів законодавства.	
7.2.	Зміст термінів «принципи», «загальні засади», «засади» у	
7.3.	Конституції та законодавчих актах України.	
7.4.	Загальна характеристика змісту принципу верховенства права.	
7.5.	Колізії між принципом верховенства права і конкретними правовими нормами.	
7.6.	Визнання установчої влади народу як основа принципу верховенства права.	
7.7.	Визнання прав і свобод людини невідчужуваними і непорушними – осердя змісту принципу верховенства права	
7.8.	Право людини на життя	
7.9.	Право власності як складова частина змісту принципу верховенства права	
7.10.	Право на справедливий суд у змісті принципу верховенства права.	
7.11.	Відповідальність держави і територіальних громад перед людиною і юридичними особами приватного права.	
7.12.	Вимоги принципу верховенства права до законодавства	
7.13.	Засади добросовісності, справедливості і розумності у змісті принципу верховенства права.	
8.	Аналогія закону та аналогія права.	2
8.1.	Аналогія закону і суміжні правові явища	
8.2.	Юридична підстава застосування закону за аналогією	
8.3.	Правові норми, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від протилежного, які перешкоджають і не перешкоджають застосуванню аналогії закону.	
8.4.	Неприпустимість застосування аналогії закону у випадках врегулювання суспільних відносин принципами права.	
8.5.	Заповнення аналогією закону прогалин, що виникають на стадії правозастосування.	
8.6.	Подібність правовідносин як фактична підстава застосування аналогії закону	
8.7.	Обґрунтування необхідності застосування аналогії закону шляхом історичного тлумачення відповідних нормативних положень	
8.8.	Нормативно-правові акти, що можуть застосовуватись у порядку аналогії закону	
8.9.	Принципи права, що не сформульовані в законодавчих актах, а виводяться із їх положень індуктивно.	
8.10.	Конкуренція між аналогією закону і застосуванням принципу верховенства права та інших конституційних принципів.	
8.11.	Неприпустимість законодавчого визначення порядку застосування конституційних принципів (у порядку аналогії права)	
8.12.	Аналогія права як правова конструкція, що позбавлена реального юридичного змісту.	
	Усього	12

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 1. Текстуальне опрацювання положень правових актів

Тема 2. Субординація правових актів

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Тлумачення термінів і слів.
- 1.2. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів: правові норми, встановлені прямо.
- 1.3. Непряме встановлення правових норм.
- 1.4. Пряме впливання правових норм із актів законодавства.
- 1.5. Пряме впливання прав із положень, що встановлюють обов'язки і навпаки.
- 1.6. Колізії між правовими нормами, що прямо встановлені в актах законодавства, і правовими нормами, що прямо впливають із них.
- 2.1. Місце правила про перевагу правових норм вищої юридичної сили в системі правил правозастосування.
- 2.2. Місце міжнародних договорів України в ієрархії нормативно-правових актів.
- 2.3. Надання правовим нормам меншої юридичної сили здатності конкурувати з нормами вищої юридичної сили.
- 2.4. Ієрархія правових норм і засада правової визначеності.
- 2.5. Загальний характер правила про ієрархію правових норм і індивідуальних правових приписів.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: тлумачення, текстуальне опрацювання, непряме встановлення, пряме впливання, колізії, правило про перевагу, ієрархія нормативно-правових актів, засада правової визначеності, правові норми, індивідуальні правові приписи.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- мета тлумачення правових актів;
- тлумачення термінів;
- тлумачення слів;
- текстуальне опрацювання положень правових актів;
- текстуальне опрацювання положень юридичних документів;
- послідовність застосування способів розкриття змісту термінів і слів, що вживаються в правових актах;
- пошук соціальних явищ, що відповідають формулюванням нормативно-правових актів;
- урахування порядку слів у реченнях при тлумаченні правових актів;
- правові норми і індивідуальні правові приписи, їх структурні елементи і інші частини змісту правових норм, закріплені в правових актах прямо;
- непряме встановлення правових норм, їх структурних елементів, інших частин змісту правових норм як парна категорія у відношенні до прямого встановлення;
- пряме впливання правових норм (індивідуальних правових приписів), їх структурних елементів, інших частин їх змісту;
- пряме впливання прав із положень, що встановлюють обов'язки, і навпаки;
- спектр нормативних формулювань, із яких прямо впливають правові норми;
- колізії між правовими нормами, що встановлені прямо, і правовими нормами, що прямо впливають із актів законодавства;
- пріоритет правила «lex superior derogat inferiori» перед правилами «lex specialis derogat generali» і «lex posterior derogat priori»;
- термін «lex» у правилі «lex superior derogat inferiori»;

- обов'язковість правила про субординацію правових актів для суб'єктів правозастосування;
- міжнародні договори, згода на обов'язковість яких для України надана Верховною Радою України, у системі ієрархії правових актів;
- частина друга ст. 19 Конституції України і правові підстави дій державних органів;
- застосування правових актів, виданих без правової підстави, передбаченої ст. 19 Конституції України;
- наслідки невикористання особою права на звернення до суду з вимогою про визнання правового акта недійсним;
- здатність до конкуренції актів меншої юридичної сили, виданих на підставі спеціальної вказівки, що містяться в акті вищої юридичної сили.

Семінарське заняття 2

Тема 3. Логічне тлумачення положень правових актів

Тема 4. Систематичне тлумачення

Питання для усного опитування та дискусії

- 3.1. Правові норми, текстуально закріплені і текстуально не закріплені (закріплені логічно) в актах законодавства.
- 3.2. Виявлення логічно закріплених норм, що впливають із контексту.
- 3.3. Врахування контексту і висновок від протилежного як методологічні інструменти вирішення колізій у законодавстві.
- 3.4. Правові норми, що логічно закріплені в актах законодавства і виявляються при тлумаченні за допомогою висновку a fortiori.
- 3.5. Врахування контексту з метою виявлення змісту формально недостатньо визначених положень.
- 4.1. Галузева та інституційна кваліфікація відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів.
- 4.2. Окремі аспекти проблеми переважного застосування положень законодавства (правових норм, правових приписів).
- 4.3. Переважне застосування спеціальних положень (правових норм, правових приписів).
- 4.4. Перевага матеріальних правових приписів перед процесуальними.
- 4.5. Спроби передбачити переважне застосування окремих законодавчих актів.
- 4.6. Переважне застосування нормативно-правових актів, прийнятих пізніше, та їх положень.
- 4.7. Усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: логічно закріплені норми, вирішення колізій, врахування контексту, висновок від протилежного, галузева кваліфікація, інституційна кваліфікація, переважне застосування положень законодавства, дефект тексту нормативно-правових актів, систематичне тлумачення.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- фактична підстава логічного тлумачення правових актів;
- конкретизація змісту юридичного тексту через його логічне тлумачення;
- логічне тлумачення як врахування контексту;
- виправлення помилок у положеннях правових актів шляхом їх логічного тлумачення;
- логічне тлумачення як перенесення змісту нормативного положення у систему суспільних відносин (врахування соціального контексту);
- висновки ступеня від протилежного, від попереднього правового явища до наступного і

навпаки як засоби логічного тлумачення;

- галузева та інституційна кваліфікація відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів;
- окремі аспекти проблеми переважного застосування положень законодавства (правових норм, правових приписів);
- переважне застосування спеціальних положень (правових норм, правових приписів);
- перевага матеріальних правових приписів перед процесуальними;
- спроби передбачити переважне застосування окремих законодавчих актів;
- переважне застосування нормативно-правових актів, прийнятих пізніше, та їх положень;
- усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.

Семінарське заняття 3

Тема 5. Телеологічне і історичне тлумачення, асоціативне і лінгвістичне тлумачення

Тема 6. Загальні та спеціальні правові норми

Питання для усного опитування та дискусії

- 5.1. Значення цільового тлумачення правових норм високого рівня узагальнення – встановлених Конституцією, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод тощо.
- 5.2. Труднощі телеологічного тлумачення.
- 5.3. Співвідношення телеологічного тлумачення правових норм і текстуального опрацювання нормативних положень. Межі телеологічного тлумачення.
- 5.4. Історичне тлумачення як врахування при право тлумаченні світового правового досвіду.
- 5.5. Еволюційне (динамічне) тлумачення правових норм.
- 5.6. Тлумачення понять у зв'язку із зміною соціальних умов і змінами в законодавстві.
- 5.7. Асоціативне тлумачення правових норм.
- 5.8. Лінгвістичне (мовознавче) тлумачення правових норм.
- 6.1. Терміни «спеціальний закон» і «спеціальна правова норма».
- 6.2. Позначення певного законодавчого акта як основного чи основоположного.
- 6.3. Здатність до конкуренції правових норм, що встановлюються нормативно-правовим актом, галузева незалежність якого не співпадає з галузевою незалежністю зазначених норм.
- 6.4. Спеціальні правові норми і спеціальні правила.
- 6.5. Значення звуження гіпотези загальної норми і розширення гіпотези спеціальної правової норми.
- 6.6. Несумісні загальні і спеціальні норми.
- 6.7. Колізії між сумісними загальними і спеціальними правовими нормами, диспозиції яких співвідносяться як рід і вид.
- 6.8. Колізії між загальними і спеціальними сумісними правовими нормами, диспозиції яких є різними і належать до одного роду.
- 6.9. Колізії між принципами та іншими правовими нормами.
- 6.10. Колізії між загальними правовими нормами, при формулюванні яких використано слова «лише», «тільки», «виключно», «не інакше як», і спеціальними правовими нормами.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: телеологічне тлумачення, історичне тлумачення, асоціативне тлумачення, лінгвістичне тлумачення, конкуренції правових норм, загальні норми, спеціальні правові норми, спеціальні правила, колізії.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- значення цільового тлумачення правових норм високого рівня узагальнення – встановлених Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод тощо;
- труднощі телеологічного тлумачення;
- співвідношення телеологічного тлумачення правових норм і текстуального опрацювання нормативних положень;
- межі телеологічного тлумачення;
- історичне тлумачення як врахування при право тлумаченні світового правового досвіду;
- еволюційне (динамічне) тлумачення правових норм;
- тлумачення понять у зв'язку із зміною соціальних умов і змінами в законодавстві;
- асоціативне тлумачення правових норм;
- лінгвістичне (мовознавче) тлумачення правових норм;
- тлумачення правила «lex specialis derogat generali» і розуміння системного тлумачення актів законодавства і правових норм в науці і судовій практиці;
- окремі аспекти проблеми загальної і спеціальної правової норми;
- поняття «lex» у правилі «lex specialis derogat generali»;
- конструювання єдиної загальної правової норми на підставі двох чи декількох законодавчих положень з метою вирішення колізій між нормативними положеннями за допомогою правила «lex specialis derogat generali»;
- необхідність поглиблення в зміст нормативних положень з метою встановлення співвідношення правових норм як загальної і спеціальної;
- колізії між текстуально закріпленими загальними правовими нормами і спеціальними правовими нормами, які логічно закріплені в положеннях актів законодавства і виявляються при тлумачення за допомогою висновку ступеня;
- колізії між текстуально закріпленими загальними правовими нормами і спеціальними правовими нормами, які логічно закріплені в актах законодавства і виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від попереднього правового явища до наступного або навпаки;
- особлива диспозиція як сутнісна ознака спеціальної правової норми;
- особлива гіпотеза як сутнісна ознака спеціальної правової норми;
- сфера дії правових норм як критерій, за яким вони кваліфікуються у взаємному співвідношенні як загальна і спеціальна;
- деяке розширення сфери дії правової норми її гіпотезою та кваліфікація цієї правової норми як спеціальної;
- несумісні загальна і спеціальна правові норми;
- сумісні загальна і спеціальна правові норми;
- загальна і спеціальна правові норми, з одного боку, і правові норми, сфери дії яких частково збігаються, – з другого;
- проблема використання диспозиції як критерію визначення правових норм у їх співвідношенні як загальних і спеціальних;
- неможливість, як правило, використання диспозиції в якості критерію визначення правових норм у їх співвідношенні як загальних і спеціальних.

Семінарське заняття 4

Тема 7. Тлумачення конституційних принципів, основних засад галузей і інститутів законодавства

Тема 8. Аналогія закону та аналогія права

Питання для усного опитування та дискусії

- 7.1. Особливість Конституції України як нормативно-правового акта.
- 7.2. Правові норми і декларації у змісті принципу верховенства права.
- 7.3. Пряме застосування принципу верховенства права.
- 7.4. Загальна характеристика змісту принципу верховенства права.
- 7.5. Основа змісту принципу верховенства права.

- 7.6. Осердя змісту принципу верховенства права.
- 7.7. Обов'язок держави забезпечити невідчужувані права людини як складова частина змісту принципу верховенства права.
- 7.8. Право на життя як невідчужуване право людини.
- 7.9. Право власності як невідчужуване право людини.
- 7.10. Право на справедливий суд.
- 7.11. Відповідальність держави і територіальних громад.
- 7.12. Вимоги принципу верховенства права до змісту законів.
- 7.13. Засади добросовісності, справедливості та розумності.
- 8.1. Аналогія закону і права як спосіб правозастосування і аналогія як логічний прийом тлумачення положення актів законодавства.
- 8.2. Неврегульованість суспільних відносин як підстава застосування аналогії закону.
- 8.3. Подібність відносин як критерій вибору правової норми, що підлягає застосуванню за аналогією.
- 8.4. Правові норми, які можуть застосовуватись у порядку аналогії закону.
- 8.5. Аналогія закону як засіб заповнення прогалін у законодавстві, що виникають в разі неможливості застосування його положень унаслідок їх невідповідності принципу верховенства права.
- 8.6. Обов'язковість застосування аналогії закону, яка (обов'язковість) впливає зі змісту відповідних положень нормативно-правових актів.
- 8.7. Застосування за аналогією норм процесуального права.
- 8.8. Неможливість застосування в порядку аналогії права конституційних принципів.
- 8.9. Підстава застосування аналогії права і проблема застосування принципів (основних засад) законодавства.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: принцип верховенства права, пряме застосування принципу, зміст принципу, право на справедливий суд, вимоги принципу, аналогія закону, подібність відносин.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

- правові норми і декларації у змісті конституційних принципів, загальних засад галузей і інститутів законодавства;
- зміст термінів «принципи», «загальні засади», «засади» у Конституції та законодавчих актах України;
- загальна характеристика змісту принципу верховенства права;
- колізії між принципом верховенства права і конкретними правовими нормами;
- визнання установчої влади народу як основа принципу верховенства права;
- визнання прав і свобод людини невідчужуваними і непорушними – осердя змісту принципу верховенства права;
- право людини на життя;
- право власності як складова частина змісту принципу верховенства права;
- право на справедливий суд у змісті принципу верховенства права;
- відповідальність держави і територіальних громад перед людиною і юридичними особами приватного права;
- вимоги принципу верховенства права до законодавства;
- засади добросовісності, справедливості і розумності у змісті принципу верховенства права;
- аналогія закону і суміжні правові явища;
- юридична підстава застосування закону за аналогією;
- правові норми, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновку від

протилежного, які перешкоджають і не перешкоджають застосуванню аналогії закону;

- неприпустимість застосування аналогії закону у випадках врегулювання суспільних відносин принципами права;
- заповнення аналогією закону прогалін, що виникають на стадії правозастосування;
- подібність правовідносин як фактична підстава застосування аналогії закону;
- обґрунтування необхідності застосування аналогії закону шляхом історичного тлумачення відповідних нормативних положень;
- нормативно-правові акти, що можуть застосовуватись у порядку аналогії закону;
- принципи права, що не сформульовані в законодавчих актах, а виводяться із їх положень індуктивно;
- конкуренція між аналогією закону і застосуванням принципу верховенства права та інших конституційних принципів;
- неприпустимість законодавчого визначення порядку застосування конституційних принципів (у порядку аналогії права);
- аналогія права як правова конструкція, що позбавлена реального юридичного змісту.

1.4. Самостійна робота студентів

Тема 1. Текстуальне опрацювання положень правових актів

Завдання 1. На конкретному прикладі описати окремі види нормативних формулювань, із яких прямо впливають правові норми.

Завдання 2. Охарактеризувати текстуальне переопрацювання текстів правових актів і юридичних документів.

Питання для самоконтролю

- Яка мета тлумачення правових актів?
- Поясніть сутність тлумачення термінів і слів.
- Опишіть текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів: правові норми, встановлені прямо.
- Наведіть приклади непрямого встановлення правових норм.
- Охарактеризуйте пряме впливання правових норм із актів законодавства.
- Наведіть приклади прямого впливання прав із положень, що встановлюють обов'язки і навпаки.
- Визначте правила подолання колізії між правовими нормами, що прямо встановлені в актах законодавства, і правовими нормами, що прямо впливають із них.

Тема 2. Субординація правових актів

Завдання 1. Охарактеризувати поняття юридичної сили правових норм в системі правил правозастосування.

Завдання 2. Розкрити зміст правил «lex superior derogat inferiori», «lex specialis derogat generali» і «lex posterior derogat priori».

Завдання 3. Дослідити практику застосування ст.19 Конституції України.

Питання для самоконтролю

- Визначте місце правила про перевагу правових норм вищої юридичної сили в системі правил правозастосування.
- Поясніть, яке місце міжнародних договорів України в ієрархії нормативно-правових актів.
- Обґрунтуйте надання правовим нормам меншої юридичної сили здатності конкурувати з нормами вищої юридичної сили.

- Визначте ієрархію правових норм.
- Зо означає засада правової визначеності?
- Обґрунтуйте загальний характер правила про ієрархію правових норм і індивідуальних правових приписів.

Тема 3. Логічне тлумачення положень правових актів

Завдання 1. Охарактеризувати використання логічного тлумачення для з'ясування змісту нормативних положень, при формулюванні яких правотворчий орган припустив помилки.

Завдання 2. Дослідити застосування висновку a fortiori.

Питання для самоконтролю

- Наведіть приклади правових норм, текстуально закріплених і текстуально не закріплених (закріплених логічно) в актах законодавства.
- Охарактеризуйте виявлення логічно закріплених норм, що впливають із контексту.
- Поясніть зміст врахування контексту.
- Охарактеризуйте врахування контексту і висновок від протилежного як методологічні інструменти вирішення колізій у законодавстві.
- Наведіть приклади правових норм, що логічно закріплені в актах законодавства і виявляються при тлумаченні за допомогою висновку a fortiori.
- Опишіть врахування контексту з метою виявлення змісту формально недостатньо визначених положень.

Тема 4. Систематичне тлумачення

Завдання 1. Охарактеризувати зміст галузевої та інституційної кваліфікації відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів.

Завдання 2. Проаналізувати проблему переважного застосування положень законодавства (правових норм, правових приписів).

Завдання 3. Дослідити усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.

Питання для самоконтролю

- Опишіть галузеву та інституційну кваліфікацію відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів
- Охарактеризуйте окремі аспекти проблеми переважного застосування положень законодавства (правових норм, правових приписів).
- Що означає переважне застосування спеціальних положень (правових норм, правових приписів)?
- Який зміст має перевага матеріальних правових приписів перед процесуальними?
- Чи можливо передбачити переважне застосування окремих законодавчих актів?
- Обґрунтуйте необхідність переважного застосування нормативно-правових актів, прийнятих пізніше, та їх положень.
- Яким чином можна усунути невизначеності та дефекти тексту нормативно-правових актів?

Тема 5. Телеологічне і історичне тлумачення, асоціативне і лінгвістичне тлумачення

Завдання 1. Дослідити поняття телеологічного та історичного тлумачення нормативних актів.

Завдання 2. Охарактеризувати проблеми, що виникають при телеологічному та історичному видах тлумачення.

Завдання 3. Розкрити мету правових норм як засобу з'ясування змісту недостатньо чітких нормативних положень.

Завдання 4. Охарактеризувати динамічне тлумачення правових норм.

Завдання 5. Дослідити тлумачення понять у зв'язку із зміною соціальних умов і змінами в законодавстві.

Питання для самоконтролю

- Що означає телеологічне тлумачення правових актів і норм?
- Розкрийте основний зміст історичного тлумачення актів законодавства.
- Охарактеризуйте світовий правовий досвід як один із проявів історичного тлумачення актів законодавства.
- Як саме враховується соціальний контекст при тлумаченні актів законодавства?
- Проаналізуйте зміни в правовій системі, що обумовлюють необхідність в історичному тлумаченні нормативно-правових актів.

Тема 6. Загальні та спеціальні правові норми

Завдання 1. Проаналізувати юридичне значення визнання закону спеціальним чи таким, що встановлює особливості правового регулювання.

Завдання 2. Виписати з чинних нормативно-правових актів загальні та спеціальні правові норми.

Завдання 3. Розкрити зміст правила «lex specialis derogat generali» та особливості його застосування.

Питання для самоконтролю

- Дайте визначення термінів «спеціальний закон» і «спеціальна правова норма».
- Що означає позначення певного законодавчого акта як основного чи основоположного?
- Розкрийте здатність до конкуренції правових норм, що встановлюються нормативно-правовим актом, галузева незалежність якого не співпадає з галузевою незалежністю зазначених норм.
- Поясніть суть спеціальних правових норм і спеціальних правил.
- Яке значення має звуження гіпотези загальної норми і розширення гіпотези спеціальної правової норми?
- Охарактеризуйте несумісні загальні і спеціальні норми.
- Як можна вирішити колізії між сумісними загальними і спеціальними правовими нормами, диспозиції яких співвідносяться як рід і вид?
- Як можна вирішити колізії між загальними і спеціальними сумісними правовими нормами, диспозиції яких є різними і належать до одного роду?
- У чому полягають колізії між принципами та іншими правовими нормами?
- Як можна вирішити колізії між загальними правовими нормами, при формулюванні яких використано слова «лише», «тільки», «виключно», «не інакше як», і спеціальними правовими нормами?

Тема 7. Тлумачення конституційних принципів, основних засад галузей і інститутів законодавства

Завдання 1. Охарактеризувати принцип верховенства права.

Завдання 2. Проаналізувати засади добросовісності, справедливості і розумності у змісті принципу верховенства права.

Питання для самоконтролю

- У чому полягає особливість Конституції України як нормативно-правового акта?
- Назвіть правові норми і декларації у змісті принципу верховенства права.
- Що означає пряме застосування принципу верховенства права?
- Здійсніть загальну характеристику змісту принципу верховенства права.
- Що є основою змісту принципу верховенства права?
- Що є осердям змісту принципу верховенства права?
- Розкрийте обов'язок держави забезпечити невідчужувані права людини як складову частину змісту принципу верховенства права.
- Охарактеризуйте право на життя як невідчужуване право людини.
- Охарактеризуйте право власності як невідчужуване право людини.
- Розкрийте зміст права на справедливий суд.
- Чи передбачена в чинному законодавстві України відповідальність держави і територіальних громад?
- Назвіть вимоги принципу верховенства права до змісту законів.
- Розкрийте зміст засад добросовісності, справедливості та розумності.

Тема 8. Аналогія закону та аналогія права

Завдання 1. Здійснити критичний аналіз змісту аналогії закону та аналогії права.

Завдання 2. Охарактеризувати можливість застосування аналогії закону до правових норм.

Завдання 3. Дослідити застосування норм процесуального права за аналогією.

Завдання 4. Проаналізувати юридичну неоднорідність загальних засад цивільного законодавства, які ч. 2 ст. 8 Цивільного кодексу України приписує застосовувати в порядку аналогії права загальних засад права.

Питання для самоконтролю

- Розкрийте зміст аналогії закону і права як способу правозастосування.
- Поясніть тезу: «аналогія - логічний прийом тлумачення положення актів законодавства».
- Чому неврегульованість суспільних відносин є підставою застосування аналогії закону?
- Поясніть подібність відносин як критерій вибору правової норми, що підлягає застосуванню за аналогією.
- Які правові норми можуть застосовуватись у порядку аналогії закону?
- Охарактеризуйте аналогію закону як засіб заповнення прогалин у законодавстві, що виникають в разі неможливості застосування його положень унаслідок їх невідповідності принципу верховенства права.
- Розкрийте суть обов'язковості застосування аналогії закону, яка (обов'язковість) впливає зі змісту відповідних положень нормативно-правових актів.
- Чи застосовуються за аналогією норми процесуального права?
- Поясніть неможливість застосування в порядку аналогії права конституційних принципів.
- Яка підстава застосування аналогії права?
- Назвіть проблему застосування принципів (основних засад) законодавства.

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачаються у формі рефератів-оглядів. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за усталеними вимогами.

1.5.1. Основні вимоги до написання рефератів-оглядів

При виконанні індивідуального завдання необхідно взяти до уваги, що реферат (лат. refero – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури по темі).

Зі свого боку, реферат-огляд складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з досліджуваного питання.

Реферат-огляд, незалежно від теми, містить визначені реквізити: титульна сторінка встановленого зразка, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки (у разі необхідності).

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом Times New Roman, 14 кеглем через 1,5 інтервали. Поля: верхнє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см, лівє – 3,0 см, правє – 1,0 см. Загальний обсяг реферату-огляду – до 15 сторінок формату А4.

1.5.2. Темі рефератів-оглядів

1. Судова практика як джерело права.
2. Логічне тлумачення (врахування контексту).
3. Системне тлумачення.
4. Історичне тлумачення.
5. Телеологічне тлумачення.
6. Вирішення колізій між правовими нормами.
7. Застосування аналогії закону.
8. Еволюційне (динамічне) тлумачення правових норм.
9. Пряме та непряме впливання правових норм із актів законодавства.
10. Ієрархія правових норм і засада правової визначеності.
11. Колізії між принципом верховенства права і конкретними правовими нормами.
12. Розширене та обмежене тлумачення правових актів.
13. Несумісні загальна і спеціальна правові норми.
14. Сумісні загальна і спеціальна правові норми.
15. Позитивістське і природне праворозуміння.
16. Усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.
17. Галузева та інституційна кваліфікація відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів.
18. Труднощі телеологічного тлумачення.
19. Асоціативне тлумачення правових норм.
20. Лінгвістичне (мовознавче) тлумачення правових норм.
21. Загальна характеристика принципу верховенства права.
22. Вимоги принципу верховенства права до законодавства.
23. Аналогія закону і суміжні правові явища.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного екзамену.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

1. Мета тлумачення правових актів.
2. Наука і мистецтво тлумачення правових актів.
3. Судова практика як джерело права.
4. Алгоритм правотлумачення.
5. Текстуальне опрацювання положень законодавства, що підлягають застосуванню до

- спірних правовідносин.
6. Логічне тлумачення (врахування контексту).
  7. Системне тлумачення з метою уточнення змісту нормативних положень та вирішення колізій між правовими нормами.
  8. Історичне і телеологічне тлумачення.
  9. Виявлення підстав для застосування аналогії закону.
  10. Перевага матеріальної правової норми над процедурною.
  11. Еволюційне (динамічне) тлумачення правових норм.
  12. Пряме та непряме впливання правових норм із актів законодавства.
  13. Місце правила про перевагу правових норм вищої юридичної сили в системі правил правозастосування.
  14. Ієрархія правових норм і засада правової визначеності.
  15. Сутність спеціальної правової норми.
  16. Проблема зворотної дії закону у часі.
  17. Правові норми, що логічно закріплені в актах законодавства і виявляються за допомогою висновку від протилежного, як невід'ємна частина змісту нормативно-правових актів.
  18. Колізії між принципом верховенства права і конкретними правовими нормами.
  19. Розширене та обмежене тлумачення правових актів.
  20. Несумісні загальна і спеціальна правові норми.
  21. Висновок від попереднього правового явища до наступного або навпаки.
  22. Колізії між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають.
  23. Неприпустимість порушення висновком від протилежного логічного закону несуперечності.
  24. Колізії між правовими нормами, які виявляються за допомогою висновку від протилежного.
  25. Сумісні загальна і спеціальна правові норми.
  26. Обов'язковість правила про субординацію правових актів для суб'єктів правозастосування.
  27. Застосування правових актів, виданих без правової підстави, передбаченої ст. 19 Конституції.
  28. Охоронні і регулятивні норми в одних і тих же положеннях законодавства.
  29. Висновок ступеня і аналогія закону.
  30. Застереження «якщо інше не встановлено законом» та інші подібні застереження.
  31. Позитивістське і природне праворозуміння.
  32. Урахування порядку слів у реченнях при тлумаченні нормативно-правових актів.
  33. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких для України надана Верховною Радою, в системі ієрархії правових актів.
  34. Розмежування наявності та відсутності правового врегулювання певних відносин у нормативному положенні, пункті, статті, главі, розділі, книзі нормативно-правового акта.
  35. Вирішення колізій між правовими нормами різних галузей (інститутів), сфери дії яких частково співпадають.
  36. Застереження в законі про неможливість застосування пізніше прийнятих законів, що суперечать цьому закону.
  37. Межі, в яких судженню, що отримане за допомогою висновку від протилежного, можна надавати значення правової норми.
  38. Зв'язок юридичного факту і правовідносин як попереднього і наступного правових явищ.
  39. Текстуально закріплені норми процесуального права і матеріально-правові норми, що виявляються за допомогою висновку від наступного правового явища до попереднього.
  40. Здатність правових норм, що виявляються при тлумаченні за допомогою висновку ступеня, до конкуренції.
  41. Сфера дії застереження «якщо інше не встановлено законом».
  42. Колізії між назвою правового акта, заголовком його структурного підрозділу та текстом цього акта, його частини.
  43. Правові норми, що не мають предмета правового регулювання.

44. Усунення невизначеності та дефектів тексту нормативно-правових актів шляхом систематичного тлумачення.
45. Галузева та інституційна кваліфікація відносин та обставин, що опосередковуються правом, а також правових приписів.
46. Труднощі телеологічного тлумачення.
47. Тлумачення понять у зв'язку із зміною соціальних умов і змінами в законодавстві.
48. Асоціативне тлумачення правових норм.
49. Лінгвістичне (мовознавче) тлумачення правових норм.
50. Юридичне значення офіційних роз'яснень.
51. Загальна характеристика принципу верховенства права.
52. Право на справедливий суд у змісті принципу верховенства права.
53. Вимоги принципу верховенства права до законодавства.
54. Аналогія закону і суміжні правові явища.
55. Юридична підстава застосування закону за аналогією.
56. Принципи права, що не сформульовані в законодавчих актах, а виводяться із їх положень індуктивно.
57. Особлива диспозиція як сутнісна ознака спеціальної правової норми.
58. Особлива гіпотеза як сутнісна ознака спеціальної правової норми.
59. Частина друга ст. 19 Конституції України і правові підстави дій державних органів.
60. Здатність до конкуренції актів меншої юридичної сили, виданих на підставі спеціальної вказівки, що містяться в акті вищої юридичної сили.

1.6.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Перевага матеріальної правової норми над процедурною.
2. Вирішення колізій між правовими нормами різних галузей (інститутів), сфери дії яких частково співпадають.
3. *Вирішіть задачу:*

«Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу коштів регулюються Конституцією України, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про поштовий зв'язок», цим Законом, іншими актами законодавства України та нормативно-правовими актами Національного банку України, а також Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованими правилами з інкасо Міжнародної торгової палати, Уніфікованими правилами по договірних гарантіях Міжнародної торгової палати та іншими міжнародно-правовими актами з питань переказу коштів» (ст. 2 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»).

«...Наступні статті... є обов'язковими для всіх заінтересованих сторін, якщо інше прямо не погоджено або якщо ці... статті не суперечать положенням національного, державного або місцевого законодавства та/або правилам, від яких не допускаються відступлення» (абзац перший Загальних положень і визначень Уніфікованих правил з інкасо МТП).

Ці правила застосовуються до всіх документарних акредитивів за відсутності прямо вираженої домовленості про протилежне, якщо в документарному акредитиві вказується, що його виставлено згідно із Уніфікованими правилами і звичаями для документарних акредитивів (із ст. 1 Уніфікованих правил і звичаїв для документарних акредитивів).

Ці Правила засовуються до будь-якої гарантії, в якій зазначається на те, що вона видана відповідно до цих Правил (ст. 1 Уніфікованих правил по договірних гарантіях МТП).

Яке місце в ієрархії нормативно-правових актів України, що регулюють відносини у сфері переказу грошей, займають названі в цитованому законодавчому положенні акти Міжнародної торгової палати?

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів здобувачам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

Вивчення	Інші форми та види
----------	--------------------

2.2. Обсяг балів, здобутих здобувачем під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 6 лекційних занять за денною формою навчання, 6 – за заочною формою навчання.

Отже, здобувач може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій					
			1	2	3	4	5	6
1.	Денна	6	1,7	3,4	5	6,7	8,4	10
2.	Заочна	6	1,7	3,4	5	6,7	8,4	10

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 4 семінарських занять за денною формою навчання, 4 – за заочною формою навчання.

За результатами семінарського (практичного) заняття кожному здобувачу до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань здобувачів наведені у п. 4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (в редакції, затвердженій рішенням вченої ради від 29 травня 2017 року, протокол № 14).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу здобувачів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	8 тем	Номер теми								Усього балів
		1	2	3	4	5	6	7	8	

1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу									
	денна форма навчання	1	1	1	1	1	1	1	1	8
	заочна форма навчання	2	2	2	2	3	3	3	3	20
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання									
	денна форма навчання	12								12
	заочна форма навчання	20								20
3.	Усього балів									
	денна форма навчання									20
	заочна форма навчання									40

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Малая Советская энциклопедия: В 10 т. - М.: Советская Энциклопедия, Т. 5: Малая Советская энциклопедия: В 10 т. - М.: Советская Энциклопедия, Т. 5: Котантен - Минерва. - 1959. - 1306 стб., 3 с., [22] л. ил., карт.
5. Алексеев С.С. Структура советского права. - М.: Юридическая литература, 1975. – 264 с.
6. Муромцев С. Гражданское право Древнего Рима: Лекции / Муромцев С. – М.: Тип. А.И. Мамонтова и Ко, 1883. – 733 с.
7. Васьковський Е.В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. - М.: АО «ЦентрЮрИнфоР», 2002. – 508 с.

Тема 2

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції / С.В. Шевчук. - Х.: Консум, 2002. – 296 с.
5. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учеб. / О.Ф. Скакун; пер. с укр. – Х. : Эспада, 2007. – 840 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка. - 2001. - 176 с.

Тема 3

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції / С.В. Шевчук. - Х.: Консум, 2002. – 296 с.
5. Головатий С.П. Верховенство права: Монографія. У 3-х кн. Книга 1. Верховенство права: від ідеї до доктрини. - К.: Фенікс, 2006. – 624 с.

6. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. - СПб.: Лань, 2000. – 608 с.

Тема 4

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
7. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції / С.В. Шевчук. - Х.: Консум, 2002. – 296 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учеб. / О.Ф. Скакун; пер. с укр. – Х. : Эспада, 2007. – 840 с.
9. Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів від 01.07.1949 р. № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_004.
10. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка. - 2001. - 176 с.
11. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
12. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.

Тема 5

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.07.2006 р. у справі «Проніна проти України» // Офіційний вісник України. – 2006. - № 47. – Ст. 3182.
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.11.2007 р. у справі «Бендерський проти України» // Офіційний вісник України. - 2008. - № 18. – Ст. 535.
10. Пиголкин А. С. Толкование нормативных актов в СССР. - М.: Госюриздат, 1962. – 166 с.
11. Белов В. А. «Выдающийся русский ученый-юрист ...» // Васильковский Е.В. Цивилистическая методология: Учение о толковании и применении гражданских законов. - Научное наследие. - ЮрИнфоР Москва, 2002. - С. 7-41.
12. Міжнародні стандарти у сфері судочинства / European Union; Council of Europe; USAID; [ред. О. Старцев]. – К.: Істина, 2010. – 488 с.

Тема 6

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка. - 2001. - 176 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учеб. / О.Ф. Скакун; пер. с укр. – Х. : Эспада, 2007. – 840 с.
9. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції / С.В. Шевчук. - Х.: Консум, 2002. – 296 с.
10. Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів від 01.07.1949 р. № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_004.

Тема 7

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.11.2007 р. у справі «Бендерський проти України» // Офіційний вісник України. - 2008. - № 18. – Ст. 535.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР // Урядовий кур'єр. – 2010. - № 215.
6. Міжнародні стандарти у сфері судочинства / European Union; Council of Europe; USAID; [ред. О. Старцев]. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11-рп/99 // Офіційний вісник України. – 2000. - № 4. – Ст. 126.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. - № 45. – Ст. 2975.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини від 10.11.2005 у справі «Лейла Шахін проти Туреччини» // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі, 2007, № 1. - С. 162-170.
10. Мірошниченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 270 с.

Тема 8

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Практичний курс тлумачення правових актів: навч. посіб. / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема та ін.; за ред. І.Л. Самсіна. – Х.: Право, 2014. – 488 с.
3. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В.Г. Ротань. – Х.: Право, 2013. – 752 с.
4. Бігун В.С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення. - К.: Бібліотека міжнародного часопису «Проблеми філософії права», 2011. – 303 с.

5. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учеб. / О.Ф. Скакун; пер. с укр. – Х. : Эспада, 2007. – 840 с.

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.rada.gov.ua> - Веб-портал Верховної Ради України
2. <http://www.ccu.gov.ua> - Веб-сайт Конституційного Суду України
3. <https://supreme.court.gov.ua/supreme> - Веб-сайт Верховного Суду
4. <http://www.president.gov.ua> - Веб-портал Адміністрації Президента України
5. <http://www.kmu.gov.ua> - Веб-портал Кабінету Міністрів України
6. <http://mon.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства освіти і науки України
7. <http://www.minagro.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України
8. <http://mvs.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України
9. <http://www.menr.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України
10. <http://www.me.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
11. <http://www.mincult.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства культури України
12. <http://www.mil.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства оборони України
13. <http://www.moz.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства охорони здоров'я України
14. <http://mpe.kmu.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України
15. <http://www.msp.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства соціальної політики України
16. <http://www.mtu.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства інфраструктури України
17. <http://www.minfin.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства фінансів України
18. <http://www.minjust.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства юстиції України
19. <http://www.mfa.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства закордонних справ України
20. <http://www.minregionbud.gov.ua> - Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
21. <http://nbuv.gov.ua/> - Веб-сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
22. <http://gntb.gov.ua/ua/> - Веб-сайт державної науково-технічної бібліотеки України
23. <http://www.ounb.km.ua/> - Веб-сайт Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки
24. <http://www.adm.km.ua/> - Веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації
25. <http://km-oblrada.gov.ua/> - Веб-сайт Хмельницької обласної ради
26. <http://www.khmelnysky.com/> - Веб-сайт Хмельницької міської ради
27. <http://www.univer.km.ua/> - Веб-сайт Хмельницького університету управління та права
28. <http://www.yurpractika.com> - Веб-сайт газети «Юридична практика»
29. <http://www.yurradnik.com.ua> - Юридичний портал «Юридичний радник»
30. <http://www.yur-gazeta.com> - Веб-сайт Всеукраїнського щотижневого професійного юридичного видання «Юридична газета»
31. <http://www.liga.net> - Юридичний портал «Ліга»
32. <http://www.nau.kiev.ua> - Юридична система «НАУ»

Розробник навчально-методичних матеріалів:

Викладач дисципліни:

професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, доцент

_____ І.Л. Самсін

15 червня 2020 року

Схвалено кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового
права 15 червня 2020 року, протокол № 10.

завідувач кафедри _____ О. М. Буханевич
_____ 2020 року

Декан юридичного факультету _____ С.А. Крушинський
_____ 2020 року

Погоджено методичною радою університету 18 червня 2020 року, протокол
№ 8.

Голова методичної ради _____ І.Б. Ковтун
_____ 2020 року

Обліковий обсяг – 1,5 ум.др.арк.